

باورهای عامیانه ترکمنان (بخش ششم)

باورهای مرتبط با جانوران

قسمت سوم

■ ترجمه و تألیف: آناوردی کریمی

نویسنده، مترجم و پژوهشگر

فرهنگ و ادبیات ترکمن

■ مقدمه

در دو شماره قبل فصلنامه میرداماد (شماره سی‌ام) بخش نخست باورهای قوم ترکمن در ارتباط با جانوران، با باورهای مرتبط با «آب‌دزدک» شروع شده و به باورهای مربوط به «پرستو» ختم شد. شماره پیشین فصلنامه (شماره سی‌ویکم) نیز با باورهای مربوط به «جغد» آغاز و به باورهای مرتبط با «زنبور» ختم شد. در این شماره، بخش سوم مقاله با باورهای قوم ترکمن در مورد «سگ» شروع شده و به باورهای مرتبط با «غاز» خاتمه می‌یابد. اطلاعات مندرج در این مقاله با تلفیقی از شیوه‌های مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و گفتگوهای شفاهی گردآوری شده است.

■ سگ

نوع زندگی قوم ترکمن در گذشته‌های دور به گونه‌ای بوده است که وجود سگ در کنار محل زندگی آنان و در مسیر کوچ‌روی‌ها ناگزیر و گاهی لازم و ضروری بوده است. از یک سو سگ‌ها به دلیل یافتن غذا در بیابان‌ها در کنار این قوم مانده‌اند و از سوی دیگر اجداد سگ‌های امروزی به منظور حراست و نگهبانی از محدوده سکونت و دام‌ها و گله‌ها، توسط این قوم اهلی شده‌اند. در مورد ارتباط قوم ترکمن با سگ، همین قدر بس که امروزه چندین گونه از مرغوب‌ترین نژادهای سگ دنیا، منسوب به تیره‌هایی از نژاد سگ ترکمن هستند. البته این نکته لازم به ذکر است که هرچند مانند تمامی اقوام ریشه‌دار و قدیمی، همزیستی نزدیکی بین سگ و انسان وجود داشته است، لکن همواره ترکمن‌ها به دلیل باورهای دینی و مذهبی، حریم بین خود و سگ را حفظ کرده و به آن پایبند بوده‌اند. هرچند به واسطه تغییر سبک زندگی ترکمن‌ها، در زمان حاضر سگ‌ها دیگر آن نقش و کارکرد گذشته را ندارند، لکن کماکان در روستاهای ترکمن‌نشین، سگ جزء لاینفک زندگی بومیان هر روستا است. به هر روی به واسطه حضور دیرینه سگ در کنار قوم ترکمن، باورداشت‌های گوناگون و متعددی نیز در مورد این جانور، نزد قوم ترکمن به

وجود آمده است، که بخش عمده‌ی این باورداشت‌ها محصول تجربه‌ی زندگی در کنار این جانور است. به طور کل نزد قوم ترکمن دو نوع نگرش مثبت و منفی در ارتباط با سگ وجود دارد؛ یعنی در برخی باورها سگ موجودی خوش‌یمن و باشگون و در بعضی باورها بدیمن است. به عبارت دیگر در باورهای مختلف گاهی اساساً وجود و حضور سگ بدیمن تلقی شده و گاهی نیز نسبت به حضور سگ نگاهی مثبت وجود داشته، لکن نسبت به برخی رفتارهای سگ و یا رفتارهایی که انسان در برخورد با سگ انجام می‌دهد، باوری منفی وجود دارد. در ادامه نمونه‌هایی از باورهای مذکور ارائه خواهد شد.

نگاه داشتن سگ در محیط زندگی

در یک باور عمومی نزد ترکمن‌ها، نگه داشتن سگ نشانه سعادت‌مندی است. هم‌چنین در مورد حیوانات خانگی و سگ اعتقاد بر این است که حیوانات وفادار و همیشه در کنار ما هستند. در بیشتر اوقات در روستاها هنگام پخت نان، سگ‌ها در اطراف تنور جمع می‌شوند. زنان تکه‌نانی را جدا نموده و در درون آب، خیس کرده و به سگ‌ها می‌دهند. علت این عمل، آن است که ترکمن‌ها سگ را به عنوان حیوانی باوفا و محافظ اصحاب کهف می‌شناسند. لکن در باوری دیگر حضور سگ در خانه، مانع آمدن فرشته‌ها به خانه می‌شود و برکت از خانه می‌رود. در برخی باورها نیز قیدهایی برای نگهداری سگ مشخص شده است که عبارتند از: اگر در خانه‌ای فقط سگ نگهداری شود، برکت از آن خانه می‌رود و یا سگ سیاه را نباید در خانه نگه داشت، چراکه نگه داشتن آن سبب بدشانسی می‌شود. هم‌چنین اگر سگی را که پوزه و دهانش سیاه باشد، نگه داریم، مانع پیشرفت ما می‌شود.

نشانه‌شناسی رفتار سگ

در مورد رفتار سگ نیز باورهای متفاوتی وجود داشته، برخی از این رفتارها خوش‌یمن و برخی بدیمن دانسته می‌شوند. البته این نکته نیز لازم به ذکر است که گاهی نوعی رفتار سگ نزد گروهی از اقوام ترکمن مثبت بوده و نزد گروهی دیگر منفی باشد.

سگ آلابای، یکی از مشهورترین تیره‌های نژاد سگ ترکمن

رفتار سگ و پیش‌بینی آمدن میهمان

گروهی از ترکمن‌ها برخی از رفتارها و حرکات سگ را نشانه آمدن میهمان می‌دانند، که برخی از آن‌ها عبارتند از:

- هر وقت سگ دم در بیاید و دم تکان بدهد، علامت آن است که آن روز مهمان دارید.
- اگر سگ جلوی در خانه دراز بکشد، نشانه این است که مهمان می‌آید.

تغییرات فیزیکی سگ و پیش‌بینی وضعیت جوی در زمستان

با توجه به این که یک مرحله از ریزش موی سگ در فصل پاییز است، ترکمن‌ها با استفاده از کیفیت ریزش موی سگ وضعیت جوی در زمستان پیش‌رو را پیش‌بینی می‌کنند؛ چنان‌که باور دارند اگر ریزش موی سگ از قسمت سرش آغاز شود، هوا در زمستان سرد و اگر از قسمت بدنش شروع شود، زمستان معتدل خواهد بود.

زوزه کشیدن سگ

همان‌طور که زوزه کشیدن سگ در باور برخی از مناطق ایران شگون ندارد و بسیاری از مردم آن را نشانه مرگ کسی و یا وقوع حادث ناگواری می‌دانند، در باور ترکمنان نیز زوزه سگ شوم به حساب می‌آمده است. طبق باورهای عامیانه گذشتگان، سگ‌ها صداهایی را می‌شنوند که ما نمی‌شنویم. سگ‌ها به خاطر شنیدن صداهای مهیب که خبر بدیست، زوزه می‌کشند و زوزه آن‌ها باعث شر و بدی بوده و شگون ندارد و به خوبی تعبیر نمی‌شود و نشانه خبر خوبی نیست، نشانه بدشگون بودن و خبر بد می‌باشد و باور بر این بود که بدبختی پیش می‌آید و اتفاق بد به دنبال خواهد داشت. علاوه بر باورهای عمومی در مورد زوزه کشیدن سگ، باورهایی نیز در مورد کیفیت و چگونگی زوزه کشیدن سگ وجود دارد:

- اگر سگ با ناله و زاری زوزه بکشد، نشانه زجر کشیدن و بدبختی است.
- اگر سگ به سمت آسمان زوزه بکشد، بلای [آسمانی] می‌آید.
- اگر موقع اذان، سگ زوزه بکشد می‌گویند درون سگ جن است و آن جن از صدای اذان خوشش نمی‌آید، به همین خاطر سگ زوزه می‌کشد. در چنین حالتی، ترکمنان، برای دفع بدبختی و حادثه ناگوار، در راه خدا خیرات می‌کنند و یا سه بار باید بگویند: «بلایت به خودت برسد» و سگ‌ها را از زوزه کشیدن منع می‌کردند. البته در مواردی نیز در چنین حالتی، ترکمن‌ها سگ را می‌زنند و باور دارند که باید هرچه زودتر آن سگ را دور کرد. این در حالی است که در باوری دیگر کتک زدن سگ در حالت عادی گناه محسوب می‌شود.
- اگر چنان‌چه سگ خانگی با صدای زوزه شغال یا گرگ همراهی کند، صاحب‌خانه می‌گوید باید آن را کشت یا از منطقه دور کرد. به نظر می‌رسد در این حالت نیز این‌گونه برداشت می‌شود که روح گرگ و شغال در جسم سگ حلول کرده و یا صفات ذاتی و بالقوه سگ بیدار شده است. بنابراین در پی تجربیات زیستی و برداشتی سنتی مبنی بر این که گرگ و شغال دشمن انسان هستند، همراهی سگ را با گرگ و شغال، همراهی با دشمن می‌پنداشته‌اند.

باورهای مربوط به رفتار انسان با سگ

با توجه به جایگاه سگ در زندگی سنتی ترکمن‌ها، باورهایی در ارتباط با چگونگی رفتار با سگ وجود دارد، که برخی از آن‌ها عبارتند از:

- کتک زدن سگ گناه بزرگی محسوب می‌شود. البته این باور در شرایط عادی صدق می‌کند؛ همان‌طور که در رابطه با زوزه کشیدن سگ گفته شد، سگی را که در موقع اذان زوزه بکشد کتک می‌زنند و دلیل آن این است که باور دارند در جسم سگ جن حلول کرده و در واقع با این کار قصد دارند جن را از بدن سگ دور کنند و یا در برداشتی دیگر درواقع جن را کتک می‌زنند. چنان‌که در بین اقوام دیگر، با انسان جن‌زده نیز چنین رفتاری می‌شود.

- اگر سگ را گرسنه نگه داری، صاحبخانه را نفرین می‌کند.

- در حق سگ و مورچه هم نباید نفرین کرد.

- اگر روی سگ آب پاشی، از دستت زگیل درمی‌آید.

باورهای بهداشتی و درمانی در ارتباط با سگ

- هرگاه که پلک چشم دچار گل‌مژه شود، اگر به سگ سلام بدهی برطرف می‌شود.

- بعضی از خانم‌های نازا به این باور رسیده‌اند که اگر توله سگی را که تازه زایمان کرده از مادرش جدا کنند و کنار آن دستشویی کنند، حتماً باردار می‌شوند.

- در باوری دیگر، یکی از دلایل زگیل درآوردن دست را پاشیدن آب روی سگ می‌دانند.

دیدن سگ در خواب

- اگر در خواب، سگ، مار و حشرات را بکشی، نشانه آن است که از دست دشمن خلاص می‌شوی.

■ شتر

در زندگی ترکمنان ترکمنستان و ترکمن‌های دیگر که در مناطق مختلف دنیا پراکنده‌اند، دو حیوان جایگاه بس ارزشمندی دارد. یکی از این دو حیوان اسب و دیگری شتر می‌باشد. در گذشته که اکثریت ترکمن‌ها زندگی کوچ‌نشینی داشتند، از شتر به خاطر مقاومت بالا، عملکرد فراوان و فوایدش بی‌شمارش، استفاده می‌کردند. گوشت، شیر، پوست و پشم شتر به شکل‌های مختلف در زندگی ترکمن‌ها مورد استفاده قرار گرفته و تنوع محصولات غذایی و صنایع دستی به دست آمده از شتر، غنای فرهنگ عشایری را دربر داشته است.

شتر به عنوان یک ثروت مادی و افزایش رزق و روزی

در باور ترکمن، شتر ثروت دنیوی است. خانواده صاحب شتر توانسته است در رفاه و وفور نعمت امرارمعاش کند و دارنده شتر، ثروتمند محسوب شده است. براساس همین باور است که وقتی کسی خواب شتر را می‌بیند، شتر را به ثروت دنیا و سلامتی و رزق و روزی تعبیر می‌کنند.

در باور ترکمن‌ها پشتم شتر مقدس به حساب می‌آید و از آن سفره بافته می‌شود. در اعتقاد ترکمن، سفره بافته شده از پشتم شتر در حکم ستونی است که به گشایش رزق و روزی و سعادت [او] یاری می‌رساند. به همین سبب آرزوی هر خانواده ترکمن است که از پشتم شتر، سفره درست کند. این که ترکمن‌ها، نان روغنی، کلوچه و شیرینی‌های روغنی را که در عروسی به عنوان حرمت و پیشکش می‌برند و در سفره‌ای بافته شده از پشتم شتر می‌پیچند، نیز احتمالاً نشانه فراخ‌روزی بودن و مکنت صاحب سفره و درایت و فراست او است.

تقدّس شتر و احترام به آن

ترکمن‌ها شتر را حیوان مقدّس می‌دانند و برای شتر، به عنوان یک حیوان صبور و بردبار و نیز به عنوان یک حیوان مبارک و خوش‌یمن، احترام خاصی قائل‌اند. یکی از دلایل مهم تقدّس شتر نزد ترکمن‌ها این است که این حیوان مورد علاقه پیغمبر بوده و پیامبرها سوار شتر می‌شده‌اند. قداست شتر نزد ترکمن‌ها به حدّی است که آن را اولیا می‌دانند. یعنی خداوند نسبت به این حیوان نظر خاصی دارد و به همین دلیل آزار و اذیت دادن آن، گناه محسوب می‌شود. بر همین اساس معتقد بودند که اگر شتری بچه خود را در بیابان به دنیا آورد، فرشتگان از آن مواظبت و بلایا را دور می‌کنند. شاید به همین دلیل باور داشتند که چنانچه شتری در بیابان «بودلاسا» یعنی بچه به دنیا بیاورد، بچه آن سالم‌تر و قوی‌تر می‌شود.

یکی از مهم‌ترین دست‌بافته‌های ترکمنان از لحاظ نمادپردازی و اعتقادی - اجتماعی جانماز یا نمازلیق است. در ارتباط با بحث ما، گاه چند گره از پشتم شتر در جایگاه سجده نمازگزار بر نمازلیق بافته می‌شود که بیانگر قداست و احترامی است که ترکمنان برای شتر قائلند. آن‌ها بر این باورند که این حیوان مقدّس در تمامی جنگ‌ها و هجرت‌ها کنار پیامبر بوده و تنها نقشی است که به صورت طبیعی در نوار چادرها و سایر دست‌بافته‌های ترکمن دیده می‌شود.

از جمله عادات مردم ترکمنستان، احترام به برخی از چهارپایان است. به عنوان مثال، ترکمن‌ها با پشتم شتر لباس می‌بافند و لحاف درست می‌کنند، اما با آن، جوراب نمی‌بافند و یا تشک یا زیرانداز نمی‌سازند

و معتقدند که جوراب پوشیده می‌شود و زیر پا قرار می‌گیرد و بر روی تشک می‌خوابند و به اصطلاح لگدمال می‌شود.

گله شتر در ترکمن صحرا

باورهای درمانی مرتبط با شتر

در میان مردم ترکمن چنین گفته می‌شود شتر درمان صد درد است. خانواده صاحب شتر، انگار که طبیب مخصوص دارد؛ زیرا شیر، دوغ، خامه دوغ شتر و چکیده شتر.... برای انسان مقوی و برای درد شفا بخش است. گوشت شتر برای فرد بیمار شفا بخش و شیرش برای درمان بیماری معده به کار می‌رود. به اعتقاد ترکمنان پشم شتر نیز مفید و شفا بخش است و خاصیت درمانی هم دارد. چون اگر پشم شتر و یا بافته شده آن را در باند بیچی و بر روی محل درد ببندی، درد درمان خواهد شد. انسان‌ها، لحاف درست شده از پشم شتر را روی خود می‌اندازند و با آسودگی می‌خوابند.

ادموند اُدُنْوان در سفرنامه خود از جایگاه خاص شتر و پشم آن نزد ترکمنان سخن می‌گوید: یک نفر پیرزن هم که دخترش تب می‌کرد مقداری پشم شتر نزد این جانب آورد و تقاضا داشت طلسمی برای او تهیه شود تا آن را به گردن بیمار بیاویزد و تب قطع گردد. چون من از این کارها سر در نمی‌آوردم و با طلسم و تعوذ سر و کار نداشتم، امان نیازخان انجام کار را به عهده گرفت. امان نیازخان پشم‌ها را با دوک به نخ مبدل کرد و سپس در حالی که او را زیر لب زمزمه می‌نمود، نخ‌ها را گره زد و به پیرزن تسلیم نمود. بنابر باوری دیگر، به افرادی که مشکل کبد دارند، اگر جگر سفید شتر خورنده شود، دردهایشان برطرف می‌شود.

بارداری و زایمان

ترکمنان براین باورند که اگر زن حامله گوشت شتر بخورد بچه‌اش، بعد از دوازده ماه به دنیا می‌آید. به عبارتی دیگر، اگر به زن حامله گوشت شتر بخورانی، بچه را دوازده ماه در شکم خواهد داشت. باید زنی را که گوشت شتر خورده و وقت زایمانش فرارسیده و بچه‌اش به دنیا نیامده است، از زیر شکم شتر زایمان کرده، رد کرد و برخی می‌گویند چنین زنی را اگر سه بار از زیر [شکم] شتر رد کنی، بچه زودتر به دنیا می‌آید. برخی دیگر در این رابطه براین باورند که اگر از زمان زایمان زنان حامله بگذرد، برای تولد به موقع، زنان حامله را سه بار از زیر شکم شتر می‌گذرانند و یا از پشم شتر طناب ریسیده و سه بار از زیر آن طناب رد می‌کنند.

- در باوری دیگر، اگر زن حامله، لب شتر را بخورد، لب بچه متولد شده، مثل لب شتر شکافته می‌شود.

دفع چشم زخم و زخم زبان

ترکمن‌ها برای پشم شتر اهمیت خاصی قائل شده‌اند. از دیدگاه باورهای عامیانه پشم شتر از چشم زخم محافظت می‌کند. به همین خاطر زنان ترکمن پشم شتر را ریسیده و آلاجه‌های [نخ‌های سیاه و سفید به هم تابیده شده] متنوع زیبا می‌ریسند و می‌بافند و از اشیای تزئینی خانه‌شان، لباس‌هایشان، گردنشان و موهایشان می‌آویزند و در ضمن به آن‌ها، نخ‌های رنگی متنوع افزوده، برای بچه‌ها کمربند می‌بافند و از آن طناب گهواره می‌ریسند.

عروس‌ها و دختران ترکمن با این باور که پشم شتر از چشم زخم و زخم زبان محافظت می‌کند، هنگام رشتن و یا بافتن هزار نوع رشته‌های رنگی نخ از پشم شتر و نخ ریسیده شده از آن را هم در ترکیب این رشته‌های رنگی به کار می‌برند.

ترکمنان طایفه مورچه‌لی نیز پشم شتر را به شکل نقش‌های زیبا می‌ریسند و یا به شکل مثلث درمی‌آورند و در آن منجوق رنگی و یا تکه‌هایی از چوب داغداغان را می‌گذارند و یا از آن نخ‌های ریسیده شده، آویزان می‌کنند و این‌ها را از جلوی در ورودی خانه و هم‌چنین از گردن بچه‌ها، از آینه ماشین و یا فرمان موتور می‌آویزند. امروزه نیز هم‌چون گذشته از گردن اسب و حیوانات ارزشمند آویزان می‌کنند. چون آن‌ها بر این باورند که پشم شتر مانع چشم‌زخم می‌شود.

- در باوری دیگر، اگر پشم شتر را به مچ دستمان ببندیم، ما را از چشم خوردن حفظ می‌کند.

نامگذاری فرزند با وام‌گیری از نام شتر

قوم ترکمن در نامگذاری فرزند، از آداب خاصی پیروی می‌کنند، یکی از این آداب این است که برای نامگذاری فرزندان، از نام حیوانات اهلی و وحشی محیط خود، گاهی مستقیم و گاهی با ترکیبی از کلمات دیگر، بهره می‌جستند. در ارتباط با شتر، ترکمنان با این نیت مثبت که نوزاد دختر، چون شتر ماده (مایا) صبور، پرتاقت، غیرتمند و ملایم باشد، بر روی او نام‌هایی چون «مایا»، «مایا گۆزل» و «آق‌مایا» می‌گذارند و در مورد نوزاد پسر نیز با این آرزو که او قوی، غیرتمند و مرد بشود، نام او را «کۆشیک» [بچه شتر از یک ماه تا شش ماه]، «توروم» [کۆشیک بزرگتر از شش ماه تا یکسال]، «بوغرا» [شتر نر دوکوهانه]، «اینر» [شتر نر]، «کیشر» [شتر نر دوساله]، «دۆیه قوربان» [دۆیه: شتر] می‌گذارند.

باورهای مرتبط با رفتارشناسی شتر

بنابر باور ترکمنان، اگر شتر با ناله و زاری صدا کند، نشانه خوبی به حساب نمی‌آید. هم‌چنین اگر شتر ناله کند، نشانه وقوع ازدحام است.

باورهای مربوط به رفتار انسان با شتر و محصولات آن

ترکمنان بنابر تقدسی که برای شتر قایل هستند، بر این باورند که آزار و اذیت شتر گناه محسوب می‌شود. به عبارتی دیگر اگر این حیوان را آزار و اذیت بدهی مستقیم به جهنم می‌روی. بنابر اعتقاد مردم ترکمنستان، نباید از پشم شتر جوراب ببافند و یا تشک یا زیرانداز بسازند، زیرا معتقدند که جوراب پوشیده می‌شود و زیر پا قرار می‌گیرد و بر روی تشک می‌خوابند و به اصطلاح لگدمال می‌شود. بنابر باوری دیگر، اگر روغن شتری که جنازه حمل کرده را به مویت بمالی، مویت زود سپید می‌شود.

افسانه شتر سفید و پیدایش کهکشان راه شیری

در باره شتر سفید (آق‌مایا) و به‌وجود آمدن راه شیری، باورهای اسطوره‌ای و افسانه‌ای نیز در میان ترکمنان رایج است. در زیر سه مورد تقریباً شبیه هم را می‌آوریم:

در ترکمن صحرا از قدیم‌الایام عقیده بر این بوده که زمانی «آق‌مایای» بچه‌ی خود را از دست داده و یا به قولی بچه‌اش را گرگ گرفته بوده، با پستانی پُر از شیر «بوزلاما» کنان [بوزلاما: نوعی ناله شتر] و با قطره‌قطره ریختن شیر خود در مسیر راه از نقطه‌ای به نقطه‌ای دیگر سرگردان به دنبال بچه خود گشته

که این راه شیری رنگ که در آسمان سفید رنگ دیده می‌شود، طول مسیری است که آن «آق‌مایا» برای یافتن بچه خود در آن مسیر، قطره‌قطره شیر ریخته و هر قطره آن هم به صورت یک ستاره در آمده و آن راه شیری رنگ را تشکیل داده که در شب‌های تاریک در دل صحراها مجموعه ستارگان تشکیل دهنده‌ی راه شیری، با چشمان غیرمسلح نیز آشکارا دیده می‌شوند. این روایت از گذشتگان دهان‌به‌دهان به زمان ما رسیده است.

در افسانه آق‌پامیق می‌خوانیم که دیوها هفت برادر آق‌پامیق را می‌کشند و گوشت‌هایشان را می‌خورند و استخوان‌هایشان را به هر طرف پرت می‌کنند. آق‌پامیق که به دنبال راهی هست تا برادرانش را زنده کند، به پیشنهاد یک پیرزن به سراغ شتری به نام آق‌مایا یعنی شتر سپیدموی و خوش‌هیکل می‌رود. پیرزن به او می‌گوید اگر بتوانی شیر آن را بگیری و روی استخوان‌های برادرانت بریزی، آن‌ها بلافاصله زنده می‌شوند. ولی این راه هم بدان که آق‌مایا از آدم‌ها بدش می‌آید و به محض دیدن آدم، آن را می‌خورد. اما او شتر بچه‌ای دارد که از آدم‌ها خوشش می‌آید

و هرچه از دستش برآید برای او انجام می‌دهد. در ادامه آق‌پامیق با همکاری شتر بچه موفق می‌شود تا مقداری از شیر آق‌مایا را بدوشد و با خود ببرد. اما وقتی شتر می‌فهمد که کلک خورده است و نمی‌تواند آق‌پامیق را بگیرد، پیش بچه‌اش برمی‌گردد و او را نفرین می‌کند و می‌گوید: «الهی، سنگ سیاه شوی!». شتر بچه در

شتر سفید (آق‌مایا)

همان لحظه به سنگی سیاه تبدیل می‌شود. آق‌مایا وقتی می‌بیند بچه‌اش به سنگ سیاه تبدیل شده، از این کار خود خیلی ناراحت و پشیمان می‌شود و پس از آن هرگاه پستانش از شیر پُر می‌شد، دیگر کسی نبود که از آن بخورد. زیادی شیر، آق‌مایا را ناراحت می‌کرد. سرانجام آق‌مایا از بس که درد کشید، در آسمان‌ها به پرواز درآمد و مدت زیادی در آسمان پرواز کرد و از پستانش شیر بیرون ریخت و هر قطره شیر او به یک ستاره تبدیل شد، تا این‌که ستارگان راه شیری پدید آمدند. به‌طور خلاصه، ترکمنان معتقدند که شتر سفید (آق‌مایا) در جستجوی بچه خود به آسمان‌ها رفته و شیر خود را افشانده و از شیر آن راه شیری به‌وجود آمده است.

دیدن شتر در خواب

- در خواب، سوار شدن به شتر و خرید شتر، نشانه سعادت‌مندی است.

- اگر در خواب سوار شتر لخت بشوی، بدین معنا است که در آینده، باید منتظر سختی‌ها و مشکلات باشی.
- خواب شخصی را که در خواب شتر دیده است، با بیان «دوئیه - دؤنیا»، به معنای شتر [دارم] ثروت دنیا را دارم؛ به سلامتی، رزق و روزی و ثروتمندی تعبیر می‌کنند.

چند باور دیگر در ارتباط با شتر

- شتر سفید یا «آق کوشه‌ک»، در فرهنگ ترکمنان نماد عروسی و سفیدبختی می‌باشد.
- در ترکمن صحرا، برای طلب باران، نام چهل کچل را بر جمجمه شتر می‌نویسند و آن را در آب می‌گذارند.
- شتر گفته است جایی که صاحبم می‌افتد، از کف پایم نرم‌تر باشد.

■ شغال

به طور کل شغال جانوری است که در باور اکثر اقوام دنیا نامیمون و منفی است، لکن از طرفی دیگر باتوجه به این‌که اغلب اقوام و جوامع سنتی - به ویژه مسلمانان - به تأثیر نفوس (نفوس شرّ و نفوس خیر) اعتقاد داشته‌اند، با ارائه تعبیر مثبت در مورد رفتار موجودات منفی یا رویدادهای نامیمون، نتیجه‌ای کثبت حاصل خواهد شد و یا حداقل اثرات منفی احتمالی خنثی می‌گردد.
برخی ترکمنان افغانستان بر این باورند که اگر شغال قوله [زوزه] کشد، ارزانی می‌شود. به عبارت دیگر، زوزه شغال پیام‌آور ارزانی و بالتبع فراوانی خواهد بود.
در باوری دیگر، اگر در هنگامی که زوزه شغال به گوش می‌رسد، جهت کفش‌ها را تغییر بدهید، صدای زوزه شغال قطع می‌شود. این باور نیز که حاکی از تلاش برای قطع کردن زوزه شغال است، به طور مستتر به نتایج منفی زوزه شغال اشاره دارد.

■ عقرب

عقرب نیز از موجوداتی است که در دوران کوچ‌نشینی ترکمن‌ها، همواره در محیط زندگی آنان وجود داشته است. لکن ترکمن‌ها از میان تمامی انواع عقرب، عقرب زرد را نماد بدبینی می‌دانند. با این وجود تصویر عقرب در بسیاری از دست‌بافته‌های ترکمن دیده می‌شود.
نقش سارچیپان به معنای عقرب زرد علاوه بر نمازلیق‌های گلیم‌بافت و پُر زردار، در سوزن‌دوزی‌های شلوار زنان نیز بسیار تصویر شده است... استفاده از این نقش به نشانه دفع چشم‌زخم بوده که ریشه این اعتقاد را می‌توان وابسته به نوع زندگی گذشته ترکمنان دانست. آن‌ها که در گذشته به صورت کوچ‌نشینی و نیمه کوچ‌نشینی روزگار می‌گذراندند، برای جلوگیری از دفع نیش برخی حشرات، از جمله عقرب، تصویر آن را در بافته‌های خویش انعکاس داده و بر این باور بودند که عقرب با دیدن تصویر خویش ترسیده و وارد آلاچیق نمی‌شود. تصویر عقرب در دست‌بافته‌ها، تنها اشاره به دُم عقرب است که از آن قسمت نیش می‌زند. در میان این قوم رسم بر این بوده تا برای نجات شخص از زهر این حشره، سوزنی را در قسمت دُم عقرب فرو می‌برند تا سم وارد بدن خود حشره

شده و نابود گردد و به تصویر درآوردن عقرب در دست بافته‌های ترکمن، نمادی از چیره‌گشتن بر خطرهای هم‌چنین محافظت و نگهداری در برابر هر نوع نگاه شرّ و دفع چشم‌زخم است.

عنکبوت

در میان ترکمنان دو نوع باور متضاد نسبت به عنکبوت وجود دارد؛ چنان‌که گاهی آن را منفی و در مواردی مثبت می‌دانند.

باورهای منفی در مورد عنکبوت

ترکمنان عنکبوت را خوش‌یمن نمی‌دانند و اگر بتواند آن را می‌کشند و هم‌چنین خواب دیدن عنکبوت را هم نمی‌پسندند. آنان باور دارند که وجود عنکبوت در خانه باعث فقر می‌شود و از آن خانه برکت می‌رود. بنابراین هم‌چنین باور می‌گویند: اگر عنکبوتی را بگشی، گناهت می‌ریزد. براساس باوری دیگر، وجود عنکبوت باعث به وجود آمدن حرف و حدیث زیاد می‌شود.

تار عنکبوت

اگر در خانه‌ای، عنکبوت تار تنیده باشد، ترکمنان به تارِ آن، «خانه شیطان» می‌گویند. و به نظر نُخُورلی‌ها رزق و روزی از خانه می‌رود. در باوری شبیه این مورد، وجود این خانه شیطان، در گوشه‌های سقف خانه فقر به همراه دارد. بنابراین باوری دیگر، تار بستن عنکبوت در گوشه اتاق و پاک نکردن آن باعث فقر می‌شود و یا برای آن خانه غم و غصه و یا مشکلی پیش می‌آید. به هر حال سالورها این را خوب نمی‌دانند و معتقدند که باید هرچه زودتر آن تارها را پاک کرد.

نگرش مثبت به عنکبوت

عنکبوت در طرح قالی ترکمن، نقش مثبت ایفا می‌کند. نقش «ساری‌اوچیان» در قالی‌های ترکمن، در دوران پیش از اسلام با نام «عقرب زرد» خوانده می‌شد، اما بنابر روایتی، در دوران پس از اسلام عنکبوت نامیده شده است. در این رابطه می‌توان به داستان پیامبر (ص) اشاره کرد، که چون پیامبر از دست کفار گریختند، در غاری پناه بردند. پس از آن عنکبوتی تارهای نازکی را به دهانه‌ی غار تنید و مانع رسیدن کفار به پیامبر شد. ترکمنان به پاس قدردانی از این ماجرا، این نقش را عنکبوت نامیدند و از آن در نقوش قالی استفاده کردند. بدیهی است که نقش ساری‌اوچیان در دوران بعد از اسلام در معنای دوم این نقش، به عنوان یادبودی از این حادثه مقدّس، بر روی قالی‌های قبایل ترکمن به کار برده شده است.

رفتارشناسی عنکبوت و پیش‌بینی آمدن میهمان

برخی بر این باورند که اگر عنکبوتی از تار خود آویزان شود، میهمان یا مسافری که چشم به راهش هستند، خواهد رسید، یا اگر عنکبوت کوچکی در یک خانه با تار خود در حال پایین آمدن باشد، بیننده به همراهان خود و یا صاحب‌خانه می‌گوید که امروز شما میهمان خواهید داشت.

براساس باوری دیگر، اگر رنگ عنکبوت کوچک که آویزان می‌شود، سفید باشد، قوم و خویشان و اگر سیاه باشد دوستان به مهمانی می‌آیند و در باوری شبیه به این مورد، اگر عنکبوت سیاه در خانه دیده می‌شد، می‌گفتند مهمان از راه نزدیک می‌آید، اگر سفید دیده می‌شد، می‌گفتند از راه دور مهمان می‌آید.

رفتار عنکبوت، تعیین کننده خوش یمنی یا بدیمنی آن

برخی از ترکمنان باور دارند اگر عنکبوتی از ارتفاع بالا رود، بدیمن و چون پایین بیاید، خوش یمن است. نُخُورلی‌ها خطاب به عنکبوتی که از بالا آویزان شده، می‌گویند: «اگر خیر و نفع داری بیا پایین و اگر خیر نداری، برو بیرون». در باوری شبیه به این، بعضی‌ها به عنکبوتی که جلوشان از تار آویزان شده باشد، می‌گویند: «اگر خبرت خوب است پایین بیا و اگر خبر بد داری، بالا برو».

پیش‌بینی هوای زمستان براساس وضعیت تار عنکبوت

اگر تارهای عنکبوت در هوای آزاد شناور باشد، زمستان سرد و خشک خواهد شد و اگر در پاییز تارهای عنکبوت در مزارع زیاد باشد، در زمستان خشک‌سالی می‌شود.

■ غاز

در بارورهای ترکمنان غاز نیز دارای دو وجه مثبت و منفی است. عده‌ای از ترکمن‌ها نگاه داشتن غاز را خیلی خوش یمن نمی‌دانند و می‌گویند در میان ما چندان پسندیده نیست و رواج ندارد و اگر غاز نگهداری شود، صدای آن برای آن خانه بدیمنی می‌آورد و حتماً اتفاق بدی برای کسی می‌افتد. در همین راستا اگر کسی بدشانسی بیاورد، می‌گویند غاز نگه داشته است.

نقش «آق‌غاز» در قالی ترکمن چهره کاملاً مثبتی از غاز سفیدرنگ ارایه می‌دهد. این نقش به معنی غاز سفید است و در تاریخ اسلامی یادآور ممانعت غازها از رفتن حضرت علی (ع) به مسجد برای جلوگیری از شهادت ایشان می‌باشد، که شامل هشت سر پرنده است که چهارتای آن‌ها تیره‌رنگ و چهارتای دیگر دارای رنگ روشن هستند، که نمادی از چهار فصل، عناصر اربعه، چهار رکن زندگی یعنی اول، آخر، ظاهر، باطن و بهشت می‌باشد؛ چراکه مطابق تعاریف پیامبر، بهشت چهارگوشه بوده است. نقش غاز در قالی ترکمن نمادی از وجود آب و پرنده‌ای مفید در معیشت ترکمنان می‌باشد، که در دوران پس از اسلام، طبق حادثه تاریخی مذکور، به عنوان پرنده‌ای مقدس و بهشتی به‌کار می‌رود.

علاوه بر موارد مذکور، باوری دیگر در ارتباط با غاز وجود دارد، که طبق این باور اگر غاز در روز معتدل، روی یک پایش بایستد، فردای آن روز هوا سرد خواهد شد.

تذکر: فهرست منابع و مأخذ و شکل اصلی مقاله با ارجاع درون‌متنی در دفتر نشریه موجود است.